PRILOG PROUČAVANJU MASONSKE ORGANIZACIJE U KRALJEVINI SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Hrvoje Matković

Danas pouzdano znamo da su mnogi političari i istaknuti kulturni i javni radnici u staroj Jugoslaviji bili masoni. Međutim, njihova konkretna djelatnost i utjecaj koji su imali na politički život zemlje u smislu svoje masonske pripadnosti i realizacije ciljeva te organizacije ostali su do danas znanstveno neistraženi i gotovo nepoznati.[1] Osnovni razlog takva stanja svakako je tajnost masonske organizacije i brižljivo skrivanje masonske dokumentacije.[2] Čvrsta međusobna povezanost masona i zauzimanje ključnih pozicija u aparatu vlasti, kulturnih, znanstvenih i privrednih organizacija stare Jugoslavije omogućavali su potpunu konspiraciju i neprobojnost »profanog svijeta« (tako su masoni nazivali ostale ljude, nemasone) u djelatnost masonerije. Ritualni karakter njihovih sijela i sve ono što je u vezi s tim davalo je toj organizaciji izrazit biljeg misterioznosti. I rijetki su se pojedinci upuštali u ispitivanje, istraživanje i praćenje njihova rada, možda zbog misterioznog karaktera masonerije, a možda i zbog njihova prejakog utjecaja.

---

[1] Na ulogu masonerije u političkom životu jugoslavenske države i u djelovanju pojedinih političkih stranaka prvi je upozorio Jovan Marjanović u prilogu »Političke partije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1921—1929)« u Zborniku predavanja *Iz istorije Jugoslavije 1918—1945*, Beograd 1958. Pišući o Demokratskoj stranci Marjanović kaže: »Najzad na Demokratsku stranku je vršila određen utjecaj i masonerija, čiji su mnogi članovi bili funkcioneri Demokratske stranke, povezani preko masonske lože sa raznim zapadnim zemljama.« Masonsku pozadinu utvrđuje Marjanović i u politici Svetozara Pribićevića i njegova kruga. Marjanović se ne upušta u daljnja raspravljanja o toj komponenti političkog i javnog života jugoslavenske države. Ipak i samo registriranje utjecaja masona predstavlja novi moment o kojem istraživači povijesti stare Jugoslavije moraju voditi računa.

Kad je ovaj prilog već bio završen, izašla je knjiga Nadežde Jovanović, Politički sukobi u Jugoslaviji 1925—1928, Beograd 1974, u kojoj se nalazi odlomak pod naslovom »Uloga masonerije u društveno-političkom životu zemlje« (str. 155—166). Raspravljajući o djelatnosti masonerije u proučavanom razdoblju autorica je upozorila i na novu izvornu građu u beogradskim arhivima, koja — razumljivo — ovdje nije mogla biti upotrijebljena.

[2] Besjednik masonske lože »Maksimilijan Vrhovac« u Zagrebu dr Ferdo Šišić u svom govoru prilikom primanja u ložu jednog novog člana kaže i ovo: »Pamtite dobro, da je apsolutna šutnja spram svakog profanog čovjeka vaša disciplina.« — Šišićeva ostavština u *Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (dalje: *A-JAZU*, Šiš. ost.), fasc. 200/3, »Masonerija«.

Povjesničaru koji pristupa istraživanju te komponente u razvoju jugoslavenske države postavlja se pitanje: na temelju koje izvorne građe rekonstruirati i ocijeniti djelatnost masona? Trebalo bi prije svega poći od dokumentacije koju su masoni sami stvorili. Masoni su, doista, izdavali svoju, masonsku literaturu i svoja glasila. U njihovu podnaslovu obično je pisalo: »samo za masonsku braću, a ne smije doći u profane ruke«. Mada je ono što su masoni sami pisali o svojoj aktivnosti bilo za strogo internu upotrebu, ipak se nešto od te literature sačuvalo u javnim bibliotečnim ustanovama i do nje se danas može doći (npr. u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu). Neki podaci o masonskoj aktivnosti mogu se naći i u rijetkim spisima u ostavštinama pojedinih masona, dakako, ukoliko su dospjele u arhive (npr. u ostavštini Ferde Šišića u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu). Posebnu vrstu izvora za masonsku djelatnost predstavlja i literatura njihovih protivnika koju — razumljivo — treba upotrijebiti s nužnom opreznošću.

Treba, dakle, utvrditi da nam pristupačna izvorna građa još uvijek ne dopušta iscrpniji studij masonske organizacije u staroj Jugoslaviji, ali na osnovi onoga čime danas raspolažemo možemo ocrtati obrise razvoja i djelatnosti jugoslavenske masonerije. U ovom prilogu osvrnut ćemo se samo na neka previranja u masonskoj organizaciji u razdoblju do nastupa šestojanuarske diktature.

* *
*

Masonske lože u jugoslavenskim zemljama postojale su davno prije stvaranja zajedničke jugoslavenske države. Kako je stvaranje nove države izazvalo pregrupiranje društvenih i političkih snaga, i masonerija je reorganizirala svoje redove i prilagodila ih novim prilikama i novom političkom okviru. Početkom lipnja 1919. osnovana je Velika loža Srba, Hrvata i Slovenaca »Jugoslavija« sa sjedištem u Beogradu. Njezinu konstituciju odobrilo je Ministarstvo unutrašnjih poslova 22. siječnja 1920. godine.[3] Pod zaštitom Velike lože SHS »Jugoslavija« bile su, čini se, sve masonske lože na području Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Iznimka je bila loža »Ujedinjenje« koja je potpadala izravno pod zaštitu francuskog »Velikog Orijenta«. Kasnije se izdvojilo nekoliko hrvatskih loža, o čemu će u ovom prilogu još biti govora.

Veliki majstor Velike lože SHS »Jugoslavija« bio je Gjorgje V a j f e r t, beogradski kapitalist, vlasnik pivovare, bankar i financijski stručnjak, inače doživotni starješina beogradske masonske lože »Pobratim«. Prvi zamjenik velikog majstora bio je Adolf M i h a l i ć, jedan od najistaknutijih zagrebačkih masona, počasni starješina zagrebačke masonske lože »Pravednost« i glavni urednik masonskog lista *Šestar*. Drugi zamjenik velikog majstora bio je Sreta S t o j k o v i ć, pisac knjige *Slobodno zidarstvo, njegov cilj i principi, njegova prošlost i sadašnjost.*[4]

[3] Konstitucija ima službeni broj Ministarstva U. B. br. 1266. Podatak u ***A-JAZU,*** Šiš. ost., fasc. 200/11, brošura pod naslovom »Slobodno zidarstvo«, Novi Sad 1928, str. 45.

[4] *Šestar,* 8/1927. u članku »Zidarski jubilej«.

Pored spomenutog lista *Šestar*, koji je od 1921. godine izlazio u Zagrebu, jugoslavenska masonerija imala je još jedno glasilo u Beogradu — *Neimar*. Od 1926. izlazio je i *Glasnik slobodnozidarske lože »Ljubav bližnjemu«* koja se otcijepila od Velike lože SHS »Jugoslavija«. Sva masonska glasila imala su u podnaslovu, kako je već utvrđeno, izričitu zabranu da se raspačavaju izvan masonskog kruga. Članci u njima najčešće su bili potpisani inicijalima, a ako se u izvještajima spominje djelatnost pojedinog »brata«, onda se i tada pretežno navode samo početna slova njihova imena i prezimena. Istraživač je tako doveden u prilično nezgodnu situaciju jer ukoliko je i rekonstruirao neku masonsku akciju, ne može pouzdano utvrditi i njezine aktere. Povjesničaru je možda najlakše utvrditi potpisnike članaka o povijesti masonerije jer se i po tematici i po stilu članka može naslutiti njihov autor. (Tako npr. nije sigurno daleko od istine da je potpisnik nekog povijesnog članka M. P. Milan Prelog ili F. Š. Ferdo Šišić.) Poneki put (najčešće u nekrolozima) navode se puna imena i prezimena preminulog masona.

Koliki je bio *broj članova* masonskih loža u staroj Jugoslaviji nije lako utvrditi. U izvještajima o radu pojedinih loža, koji su bili tiskani u masonskim glasilima, rijetko se navodi broj članova. Poimenični spiskovi pojedinih zagrebačkih loža, koje je 1940. godine objavio Mirko Glojnarić,[5] obuhvaćaju tek nekoliko loža (»Maksimilijan Vrhovac«, »Pravednost«, »Ivan grof Drašković« i »Libertas«), a i ti su spiskovi iz vremena uoči sloma jugoslavenske države. Za ranija razdoblja raspolažemo samo podatkom u Šišićevoj ostavštini u sastavku pod naslovom »Slobodno zidarstvo« (potpisao ga je dr B. K. uz bilješku »prof. Šišiću za eventualnu upotrebu 12. V. 1927.«). U tom sastavku stoji i ovo: »U Jugoslaviji se može računati do 800 članova rasturenih u do 20 masonskih institucija.«[6] Taj broj nije velik, ali odgovara strukturi i ciljevima masonske organizacije izraženim u konstituciji kao i shvaćanju masonske misije kako su je izražavali sami masoni. »Masonstvo je apstraktna ideja, ideja čovjekova moralnog usavršavanja u pravcu ljubavi k bližnjemu, pravdi i istini« — kaže Ferdo Šišić u govoru upućenom novoprimljenom »bratu« u ložu »M. Vrhovac«. »To se pak ne može naučiti — nastavlja Šišić — ni od koga i nigdje, već to treba da ima svaki čovjek, koji je sposoban da bude mason, već od prirode u sebi.«[7] Masoni su, prema tome, odabranici, ljudi koji od rođenja nose u sebi stanovite kvalitete. Oni koji su već okupljeni u ložama otkrivaju takve i uvode ih u organizaciju. »Slobodno zidarstvo — piše Milan Prelog u svojoj *Istoriji slobodnog zidarstva* — nije bratstvo u ustima nego u srcima, pa zato savez uzima oprezno ljude u svoju sredinu.«[8] Iz toga, dakle, možemo zaključiti da broj članova masonskih loža nije ni mogao biti velik i da navedeni podatak u Šišićevoj ostavštini možemo prihvatiti kao vjerodostojan.

S obzirom na *socijalni sastav* masona može se pouzdano reći da su to pripadnici buržoazije, i to najvećim dijelom intelektualci koji vrše značajne funkcije u javnom i političkom životu jugoslavenske države. Takav zaključak nameće se na temelju pristupačnih popisa članova nekih zagrebačkih loža.

[5] Mirko Glojnarić, Masonerija u Hrvatskoj, Zagreb 1940.

[6] *A-JAZU*, Šiš. ost., fasc. 200/3.

[7] Vidi bilj. 2.

[8] Milan Prelog, Istorija slobodnog zidarstva, Zagreb 1929, str. 173.

Intelektualizam masona isticali su i sami masoni. Tako M. K. piše u masonskom glasilu: »Masoni su, iako ne uvijek po profesiji, a ono sigurno po tendenciji intelektualci. A slično se može reći i o samom slobodnozidarskom savezu kao organizaciji.«[9] Milan Prelog pak u predgovoru svojoj knjizi kaže da je masonstvo »kulturni pokret, faktor uz državu i crkvu, koji je sebi stavio zadaće, što ih država i crkva ne mogu ili neće da izvrše jer im ne pripadaju.«[10] U redovima jugoslavenske masonerije upravo je i bio okupljen znatan broj sveučilišnih profesora, istaknutih liječnika, odvjetnika, skladatelja, novinara, kao i stanovit broj buržoaskih političara. Karakterističan je za to spisak masona članova i bližih suradnika Jugoslavenskog odbora u Londonu koji su kasnije u jugoslavenskoj državi imali veću ili manju ulogu u političkom i javnom životu. U popisu se navode slijedeća imena: Ivan Meštrović, Hinko Hinković, Dinko Trinajstić, Milan Marjanović, Niko Županič, Nikola Stojanović, Pavle Popović, Franko Potočnjak, Bogumil Vošnjak, Mihajlo Pupin, Jovo Banjanin, Milan Srškić, Veljko Petrović, Ljubo Leontić, Pavle Ostović, Boža Marković.[11]

Ostavljajući po strani razne etičke postulate, o kojima se često raspravlja u masonskim spisima, razmotrit ćemo *odnos jugoslavenske masonerije prema politici.* Taj je odnos izvanredno dobro ilustrirao već citirani M. K. u članku »Odnos masonstva prema suvremenom praktičnom životu«. On piše: »Masoni treba da po svojim sklonostima ulaze u razna socijalna strujanja, u sve političke partije. Ne smijemo stati na gledište, da ova ili ona profana partija više odgovara masonstvu i da se ono za nju imade angažovati. Sve su te profane struje od masonstva i njegovih ciljeva apsolutno tako daleko, da nema smisla govoriti da je koja od njih relativno bliže ili dalje. Treba dakle najživlje nastojati da u svakom pokretu, u svakoj partiji budu zastupani masoni, a ne možda smatrati da je mason koji se nalazi u izvjesnoj profanoj organizaciji radi toga i samo radi toga manje dobar mason od drugoga, koji se nalazi u drugoj takvoj organizaciji. Prema okolnostima treba poraditi i oko toga, da se istaknuti i priznati vođe pokreta i stranaka približe odnosno predobe za masonstvo, pa onda učine dobrim masonima... Masonski se može raditi i na osnovi najrazličitijih ideologija... Masoni treba da svoju politiku prožimaju masonskim načelima, treba da cijelu političku i socijalnu borbu upravljaju po masonskim principima.«[12]

Da navodi o raspoređivanju masona »u svakom pokretu, u svakoj partiji« nisu bili samo teorijska postavka, svjedoči činjenica da je u vodstvima i među članovima različitih, često po programima posve oprečnih, političkih stranaka u staroj Jugoslaviji bilo masona, i to pripadnika iste masonske lože. Tako se npr. u zagrebačkoj loži »Pravednost« nalaze samostalni demokrati Srđan Budisavljević i Ljubo Leontić, zajedničar Milivoj Dežman, pripadnik Hrvatske seljačke stranke Tomo Jančiković uz izvanstranačke i jugoslavenski orijentirane ličnosti Ivana Meštrovića i Milana Ćurćina.

---

[9] *Šestar,* 9/1926. u članku »Odnos masonstva prema savremenom praktičnom životu«.

[10] Vidi bilj. 8.

[11] M. Glojnarić, n. dj., str. 10.

[12] Vidi bilj. 9.

Makar koliko masoni naglašavali da je masonstvo nešto iznad politike i da politiku treba samo prožimati masonskim načelima, ipak je u praksi masonstvo bilo poluga politike i služilo je ciljevima politike. Masonerija se nije uspjela nametnuti politici kao neki dirigent, kako je u svojim glasilima isticala, već je i sama pomagala širenje i učvršćivanje pojedinih političkih koncepcija. Pri tome treba istaći da su te koncepcije nastajale neovisno o masonskoj ideologiji. Raspored masona u pojedinim političkim strankama i grupacijama omogućio im je kontinuirano držanje istaknutih pozicija, što je opet pridonosilo uzajamnom pomaganju i zaštiti pripadnika masonskih loža, u čemu je, čini se, i bio praktični smisao masonskog okupljanja.

U prvim godinama postojanja jugoslavenske države masonerija je bila orijentirana državotvorno-jugoslavenski. To je došlo do izražaja i u nazivu velike lože koja je dobila naziv »Jugoslavija« kad službeni naziv države još nije bio takav. U masonskim spisima čitamo da je politika »nauka koja uči što je država« ili da je politika »djelatnost, koja ide za tim da državu osposobi te bi uzmogla pomoći čovjeka da bi polučio svrhu: svoju sreću i blagostanje«.[13] Politička djelatnost masonerije mora, prema tome, biti prožeta radom na izgradnji države i sređivanju njezinih unutrašnjih prilika, a to sređivanje — u našem konkretnom slučaju — mora biti u znaku *unitarizma*. To jasno proizlazi iz pisanja masona Milana Marjanovića koji je 1923. godine ciljeve jugoslavenske masonerije formulirao ovako: »Naš narod Srba, Hrvata i Slovenaca je jedan po korijenju svoje prošlosti i samo kao jedan može da procvijeta u budućnosti; on je jedan po krvi i najskrovitijim unutrašnjim vezama, a on mora biti jedno po nuždi geografskoga položaja i raspoređenja njegovih plemena. On, taj naš narod, ide neminovno unifikaciji kao jedan jugoslavenski narod. Ali je jednako neosporno i to da se on nije ni u prošlosti razvijao kao jedan narod, niti se danas osjeća kao jedinstveni narod. Točno je označen naš narod samo onda, kad se kaže: da je to narod u procesu unificiranja, da je to narod koji nastaje.«[14] A pisac članka »O dužnostima prema otadžbini« ide dalje i kaže: »Sadržaj pojma otadžbina nije bio, pa nije ni sada, uvijek i svagda jednak. Tako na pr. mi imamo, da govorimo samo o našim prilikama, još uvijek jedan veliki broj naših građana, koji svojom otadžbinom smatraju Slovenačku, i to jedino Slovenačku. Imamo ih mnogo, koji smatraju svojom otadžbinom neku maglovitu, nepostojeću Hrvatsku, odnosno neku maglovitu, nepostojeću Srbiju. Ali imamo na to, Bogu hvala, i jedan sve to veći broj naših građana koji se svagde nalaze kao kod kuće, širom naše lepe i prostrane zemlje. Ovi su se poslednji izdigli nad nižim, t. j. nad plemenskim stepenom razvitka i stupili su u viši, t. j. u nacionalni stepen. I oni su prema tome i logično pripravni da podređuju niže t. j. plemenske interese, da žrtvuju svoju plemensku dušu, kako bi na temelju te žrtve spremili i obezbjedili veličinu Nacije i snagu Države.«[15]

Međutim, svi oni činioci koji su djelovali na grupiranje jugoslavenskih buržoazija nisu mogli mimoići ni masoneriju koja je u osnovi i bila buržoaska organizacija. Nacionalni antagonizmi našli su svoj adekvatni odraz i u maso-

[13] *Šestar*, 6/1923. u članku »Slobodno zidarstvo i politika«.
[14] Milan Marjanović, *Načela i forme, dužnosti, zadaci i metode slobodnog zidarstva*, Zagreb 1923, str. 41.
[15] *Šestar*, 7—8/1925.

neriji, pa je upravo taj činilac izazvao razdor i urodio cijepanjem masonske organizacije. To cijepanje bilo je u stvari *izraz produbljenog hrvatsko-srpskog spora* i očitovalo se u izdvajanju zagrebačkih loža iz Velike lože SHS »Jugoslavija«.

Previranja u masoneriji mogu se pouzdano pratiti u 1926. godini. Dana 26. travnja te godine osnovana je (odnosno obnovljena) u Zagrebu masonska loža »Ljubav bližnjemu«. Loža pod tim imenom postojala je i prije rata, a u siječnju 1919. g. obustavljeni su njezini ritualni radovi. Naime, tada je osnovana »Jugoslavenska matica loža k Ljubavi bližnjemu«, vjerojatno zamišljena kao masonska središnjica za novu državu. Kad je u lipnju 1919. osnovana u Beogradu Velika loža SHS »Jugoslavija«, »Jugoslavenska matica loža k Ljubavi bližnjemu« stupila je u likvidaciju. Njezini članovi rasporedili su se u nove lože »Ivan grof Drašković« i »Pravednost« koje su došle pod okrilje Velike lože SHS »Jugoslavija«.[16]

Novu ložu »Ljubav bližnjemu« u proljeće 1926. g. osnovala su tri masona iz lože »Drašković«. Velika loža SHS »Jugoslavija« odbila je da je primi pod svoje okrilje i nazvala je novu zagrebačku ložu divljom. Iste je godine istupilo još jedanaest članova iz lože »Drašković« i osnovalo novu ložu »Prometej« s motivacijom da se žele baviti »čistom filozofskom masonerijom«. Vođe tih masonskih disidenata bili su dotadašnji starješina i tajnik lože »Drašković«. Loža »Prometej« bila je svečano instalirana 17. lipnja 1926. Za razliku od lože »Ljubav bližnjemu« loža »Prometej« je u početku bila pod okriljem Velike lože SHS »Jugoslavija«. Međutim, ubrzo je s velikom ložom došla u sukob koji je završio njezinim odvajanjem i solidariziranjem s ložom »Ljubav bližnjemu«.[17]

O razlozima zbog kojih je došlo do rascjepa u redovima masonerije najbolje govori deklaracija lože »Prometej« u povodu njezine svečane inauguracije. U toj deklaraciji stoji i ovo: »Masonstvo je svojstvo i dobra volja te nakana usavršavati sebe, a to ne ovisi o nacionalnoj ili rasnoj pripadnosti. Zato loža 'Prometej' stoji na stajalištu da nema takozvane jugoslavenske masonerije, nego ima masona u Jugoslaviji kao što je ima u Engleskoj, Njemačkoj, Italiji itd.... Loža 'Prometej' ne pravi nikakvih razlika među braćom, te u masonskom lancu ne pozna ni političkih, ni narodnih neprijatelja, nego pozna samo braću.«[18] U deklaraciji se posebno podvlači slobodno političko opredjeljivanje i negoduje se s »uvlačenjem politike u ložu i lože u politiku«. Istodobno loža sebi »pridržava pravo da se javno brani od nezasluženih napadaja«.

Iz deklaracije lože »Prometej« kao i iz izvještaja Velike lože SHS »Jugoslavija« o nastalom sporu jasno proizlazi da je spor izbio zbog političkih pitanja. Ako je do rascjepa došlo zbog neslaganja zagrebačkih masona s političkim stavovima koje je zastupalo masonsko vodstvo u Beogradu, a ti su bili unitaristički i jugoslavenski, stavovi zagrebačkih masona — i to onih koji su se otcijepili od matice — mogli su biti samo toj liniji protivni. To se može za-

[16] Podaci iz govora novoizabranog starješine lože »Ljubav bližnjemu«, održanog dne 14. VI 1926. — *Glasnik slobodnozidarske lože »Ljubav bližnjemu«*, god. II, br. 1/1926.

[17] Izvještaj o radu Velike lože SHS »Jugoslavija« na godišnjoj skupštini u travnju 1927. — *Šestar*, 5/1927.

[18] *Glasnik slobodnozidarske lože »Ljubav bližnjemu«*, god. II, br. 1/1926.

ključiti i iz govora velikog besjednika održanog na sjednici masonskog saveznog vijeća u Beogradu 17. rujna 1926. godine. Na toj sjednici raspravljalo se o loži »Ljubav bližnjemu«, koju je veliki besjednik optužio kao *protivnika državne ideje*. U komentaru tog govora od strane zagrebačkih masona upotrijebljene su veoma oštre riječi, pa se tako npr. veliki besjednik naziva »mudrijašem« koji treba »najprije da otare mrenu s očiju«.[19] Druga novoosnovana loža (»Prometej«) uputila je 26. listopada 1926. Velikoj loži SHS »Jugoslavija« u Beograd prosvjed kojim oštro osuđuje »duh vjerske netrpeljivosti i insinuacije protudržavnosti i veleizdaje« u govoru velikog besjednika.[20] Kako su masonska načela podređivala politiku općim ciljevima masonstva, to su i zagrebačke lože u obranu svog stava na prvom mjestu isticale težnju za bavljenjem masonskom filozofijom, za »usavršavanjem samoga sebe« i dr. Međutim, veliki besjednik im spočitava da im je sve to bilo omogućeno i u dosadašnjim ložama.

Već 1927. pojavila se u Zagrebu još jedna nova loža pod nazivom »Amititia«. Tri izdvojene lože i loža »Libertas«, koja je u međuvremenu napustila okrilje Velike lože SHS »Jugoslavija«, okarakterizirane su kao lože u kojima su se okupljali »hrvatski orijentirani slobodni zidari«.[21]

Rascjep u redovima masonerije na jugoslavenski i hrvatski orijentirane lože postaje jasniji ako imamo u vidu razvoj političkih odnosa u jugoslavenskoj državi u tim godinama, posebno odnose između političkog Zagreba i političkog Beograda. Znamo da je u srpnju 1925. godine zaključen sporazum između radikala i Radićeve Hrvatske seljačke stranke i da su tim sporazumom Pribićevićevi samostalni demokrati gurnuti u opoziciju. To je bio kraj suradnje između prečanskih unitarista i velikosrpskih radikala. Iako u savezu s Hrvatskom seljačkom strankom, radikali istupaju sve otvorenije velikosrpski. Već u proljeće 1926. godine zaredale su uzastopne krize vlade. Nakon odlaska iz vlade Nikole Pašića povlači se i Stjepan Radić, ali koalirane stranke ostaju i dalje zajednički u vladi sve do početka 1927. godine. Velikosrpski vladajući vrhovi, uz punu podršku dvora, proglašavaju sve svoje političke protivnike »protivnicima državne ideje« (taj se izraz upotrebljava i u masonskoj dokumentaciji). To je razdoblje sve oštrije opozicije Svetozara Pribićevića koji u svojim političkim istupima žestoko napada radikale i osuđuje njihovo stalno pozivanje na obranu državne ideje, koju su — po ocjeni Pribićevića — sami najviše upropaštavali.

Ako sve to imamo u vidu, onda nam se rascjep u redovima masonske organizacije pokazuje u pravom svjetlu. Beogradskoj masoneriji, bez obzira na to da li je bila opredijeljena unitaristički ili se zaklonjena za unitarizmom u praksi sve više ponašala velikosrpski i podržavala politiku hegemonizma, suprotstavljala se zagrebačka masonerija, jer nije htjela slijediti takvu orijentaciju. Ona pri tome odbija optužbu da je protivnik državne ideje, osuđuje netoleranciju i odbacuje insinuacije veleizdaje. Treba, dakako, imati u vidu da je hrvatska buržoazija tada mahom slijedila Radićev nacionalni program i da burna previranja na političkoj sceni nisu mogla ostaviti ravnodušnim ni onaj

[19] Isto, god. II, br. 2/1926. u Prilogu.

[20] Isto.

[21] M. Glojnarić, n. dj., str. 11.

njezin dio koji je bio uključen u masonske lože. Takav razvoj odnosa u redovima jugoslavenske masonerije pokazuje da se masonska organizacija nije izdigla iznad politike, nego da je politika počela nagrizati i njezine redove. Problem unutrašnjeg uređenja države, prije svega hrvatsko-srpski spor, odrazio se i na djelovanje te organizacije.

Zusammenfassung

EIN BEITRAG ZUM STUDIUM DER FREIMAURERORGANISATION IM KÖNIGREICH DER SERBEN, KROATEN UND SLOWENEN

Aufgrund des zugänglichen Quellenmaterials hat der Autor die Reorganisation der Freimaurerlogen nach der Schaffung eines gemeinsamen jugoslawischen Staates festgestellt. Im vorliegenden Beitrag wird die soziale Zusammensetzung der Freimaurer sowie die Zahl der Mitglieder der Freimaurerorganisation und danach das Verhältnis der jugoslawischen Freimaurer zur Politik erörtert. Die Freimaurer betonten häufig, die Freimaurerlogen stünden über der Politik und diese solle nur von freimaurerischen Prinzipien durchdrungen sein. In der Praxis zeigte es sich jedoch, dass die Freimaurerei der Hebel der Politik war und den Zielen der Politik diente. Das beweisen auch die Erschütterungen, welche die Logen in der Zeit bis zum Beginn der Diktatur vom 6. Januar durchmachten.

In den ersten Tagen des Bestehens des jugoslawischen Staates traten die Freimaurer als Fürsprecher für den jugoslawischen Unitarismus auf. Doch jene Faktoren, die auf das Gruppieren der jugoslawischen Bourgeoisien wirkten, konnten auch die Freimaurerei, die im Grunde ja auch eine bourgeoise Organisation war, nicht ausschliessen. Die nationalen Gegensätze und das Erstarken zentralistischer Stellungnahmen, sowie die Stimmungen der politischen Öffentlichkeit fanden ihren entsprechenden Reflex auch in den Freimaurerlogen, was später zur Spaltung der Freimaurerorganisation führte.

Wie es 1926 in den Reihen der Freimaurer gärte, kann man genau verfolgen. Damals kam es zur Loslösung einer Gruppe von Zagreber Freimaurern aus der Grossloge der Serben, Kroaten und Slowenen »Jugoslawien« (Velika loža SHS Jugoslavija) und zur Bildung der Logen »Ljubav bližnjega« (Nächstenliebe) und »Prometej« (Prometheus). Kurz danach traten auch die abgesonderten Logen »Libertas« und »Amititia« auf. In einer Deklaration der Loge »Prometej« wird die Forderung nach freier politischer Entscheidung besonders betont, denn die Hauptursache des Streites innerhalb der Grossloge SKS »Jugoslavija« lag darin, dass die Zagreber Freimaurer mit der von der unitaristisch eingestellten Freimaurerführung in Beograd vertretenen politischen Stellungnahme nicht einverstanden waren.

Am Ende des Beitrags befasst sich der Verfasser mit den Grundmerkmalen der politischen Verhältnisse im Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen zu jener Zeit, als es zur Spaltung in der Freimaurerorganisation kam. Die parallel durchgeführte Verfolgung der politischen Entwicklung im Lande und der Geschehnisse in den Reihen der Freimaurer führt zweifellos zu dem Schluss, dass sich das Problem der inneren Einrichtung des Staates in den Stellungnahmen und der Tätigkeit der einzelnen Freimaurerlogen auswirkte. Die Spaltung war eigentlich der Ausdruck des vertieften kroatisch-serbischen Zerwürfnisses und kam in der Loslösung der Zagreber Loge von der Grossloge SKS »Jugoslavija« in jenem Augenblick zum Ausdruck, als sich die kroatische Bourgeoisie immer mehr dem nationalen Programm des Stjepan Radić zuwendete.

HISTORIJSKI ZBORNIK

ŠIDAKOV ZBORNIK

U povodu 75. godišnjice života
prof. dra Jaroslava Šidaka
i 30. godišnjice njegova uređivanja
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.

GODINA XXIX — XXX 1976 — 77.

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS
IVAN KAMPUŠ
BOGDAN KRIZMAN
JOSIP LUČIĆ
HRVOJE MATKOVIĆ
BERNARD STULLI

Glavni i odgovorni urednik

MIRJANA GROSS

TISAK ŠTAMPARSKOG ZAVODA »OGNJEN PRICA« U ZAGREBU — 1977.

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE